

Antun Lešić

Stanovništvo Slavonije krajem 17. i početkom 18. stoljeća

U radu se govori o promjenama u sastavu slavanskog stanovništva krajem 17. i početkom 18. stoljeća. Godine 1691. Slavonija se oslobađa osmanske vlasti kada gubi i većinu svojeg stanovništva, a kao ključna prekretnica u njegovoj strukturnoj izmjeni navodi se vojni pohod Eugena Savojskog prema Bosni 1697. godine. Pri svojem povlačenju prema Slavoniji preseljava kršćansko stanovništvo, a brojke govore o desecima tisuća. Od zanimljivijih epizoda ističe se preseljenje sarajevskih katolika u Požegu i Brod na Savi, a na koncu su dane i predaje o naseljavanju dvaju posavskih mjesta – Vrbanje i Bošnjaka.

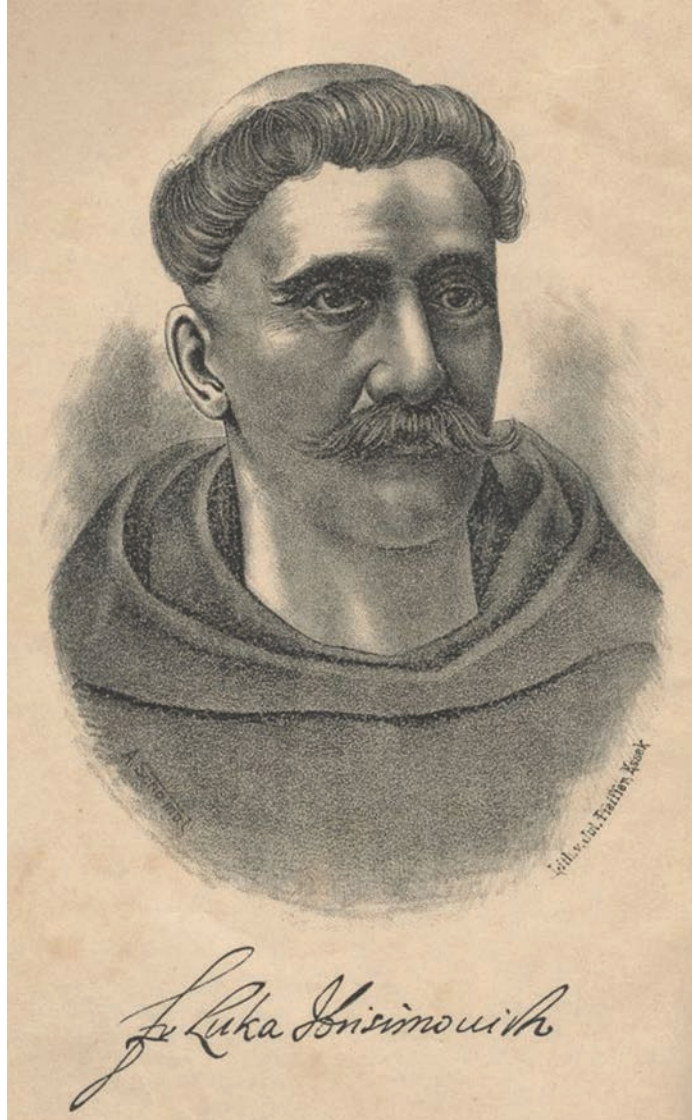
Zbivanja u Habsburškoj Monarhiji u drugoj polovici 17. stoljeća

Godine 1657. ugarsko-hrvatskim kraljem postao je Leopold I. Ime mu se pronijelo Europom po nekoliko njegovih vojskovođa, a jedan od najslavnijih bio je Eugen Savojski. U sedmoj godini vladanja stupio je u prvi turski rat (1663–1664.) zbog nesređene situacije u Erdelju. Za vojskovođe u Hrvatskoj i jugozapadnoj Ugarskoj postavio je braću Nikolu i Petra Zrinskog koji su ta zbivanja htjeli iskoristiti za teritorijalno proširenje. Tako je između 13. siječnja i 15. veljače 1664. sam Nikola došao do Pečuha, a ubrzo i do Osijeka gdje je zapalio Sulejmanov most na Dravi. Kako se s vremenom mijenjala ratna sreća neodlučno je dvorsko Ratno vijeće ponudilo Osmanlijama mir koji je potpisan u ljeto 1664. godine na 20 godina (Vašvarski mir) (Šišić, 2004: 310-312). Kako nisu sudjelovali pri potpisivanju mira, predstavnici ugarskog sabora takav su čin shvatili kao povredu staleških prava. Ubrzo dolazi i do organizirana otpora kad se udružuju hrvatski i ugarski velikaši pod vodstvom Nikole Zrinskog. Zabilježeni su pokušaji pregovora s francuskom diplomacijom, a uskoro dolazi i do tragične smrti Zrinskog u studenom 1664. godine pa pregovore nastavlja njegov brat Petar Zrinski. Urotnici stupaju u pregovore i s Osmanlijama dvije godine kasnije, no oni odbijaju vojnu pomoć jer nisu bili spremni stupiti u rat s Habsburškom Monarhijom. O dogovorima s osmanskom stranom ubrzo je saznao i bečki dvor, a u rujnu 1668. godine od pregovora s urotnicima odustao je i francuski kralj Ludovik XIV. Urotnici su potporu gubili i kod domaćih velikaša i crkvenih dostojanstvenika. Tako

su Petar Zrinski i njegov šurjak Fran Krsto Frankopan bili primorani da se pouzdaju isključivo u vlastite podložnike. Kako su imali problema s opskrbom vojnika, ali i slabom vojnom potporom urota je bila osuđena na propast. Zrinski i Frankopan odlučili su tražiti Leopoldov oprost pa su u travnju 1670. godine i osobno otišli u Beč da ga izmole. Prije dolaska, posebni sud ih je osudio na smrt, a kazna je izvršena 30. travnja 1671. (Historija naroda Jugoslavije 2, 1959: 739-749). Za privremenog hrvatskog bana iste godine postavljen je bio Nikola Erdödy, da bi 1680. godine bio imenovan i pravim banom. Za njegova vremena izbija ponovni rat s Osmanlijama, tzv. Bečki rat (1683-1699.), a najžešće bitke vodile su se na području Slavonije – teritoriju gdje je stanovništvo preko 150 godina živjelo pod osmanskom vlašću (Šišić, 2004: 320).

Prilike u Slavoniji krajem osmanske vladavine

Slavonija se u 17. stoljeću teritorijalno nalazila u okviru nekoliko osmanskih sandžaka. U zapadnoj Slavoniji tako se nalazio Cernički sandžak koji je nastao još u 16. stoljeću izdvajanjem iz Bosanskog sandžaka. Krajem osmanske vladavine prostirao se od Ilove do vrhova zapadno-slavonskog gorja s nastavkom u Posavini do Brodskog Drenovca. Sandžak se po Čazmi nazivao „Začasna“, koja je bila formalno sjedište, dok su Pakrac i Cernik bili stvarna sjedišta. Nenad Moaćanin u knjizi „Turska Hrvatska“ navodi kako je područje istočno od Cernika bilo pretežito nastanjeno zemljoradničkom rajom dok su prostor prema zapadu i sjeveru naseljavali Vlasi te rijetke enklave zemljoradnika i građana, a kao primjer navodi Pakrac. Požeški je pak sandžak obuhvaćao prostor između Save i Drave. Nastaje u prvoj polovici 16. stoljeća, a nestaje po konačnom oslobođenju Slavonije 1691. godine. U sastav su mu ulazili kadiluci Požega, Brod, Đakovo, Osijek, Orahovica i Virovitica, a kasnije Valpovo i Slatina. N. Moaćanin navodi kako je islamizacija izvan gradova jače zahvatila požeški kraj, a u nešto manjoj mjeri okolicu Osijeka i Orahovice. Četvrtina seoskog življa pripadala je raji s posebnim statusom, zbog blizine granice i sigurnosnih razloga. Srijemski se sandžak prostirao između Dunava i Save, a sjedište mu je bilo u Iloku. Vukom je išla zapadna

Fra Luka Ibrišimović (1626-1698.) - vođa ustanka u Slavoniji.

granica sandžaka, a između Ivankova i Đakova spuštala se na Savu. Od kadiluka se spominju Ilok, Nijemci, Mitrovica, Petrovaradin i Irig, a u 17. stoljeću pojavljuju se Slankamen, Grgurevci, Rača, Morović i Vukovar. Sandžak je prestao postojati 1688. godine, a osmanska se vlast zadržala u jugoistočnom dijelu do 1717. godine (Moačanin, 1999: 38, 40-42).

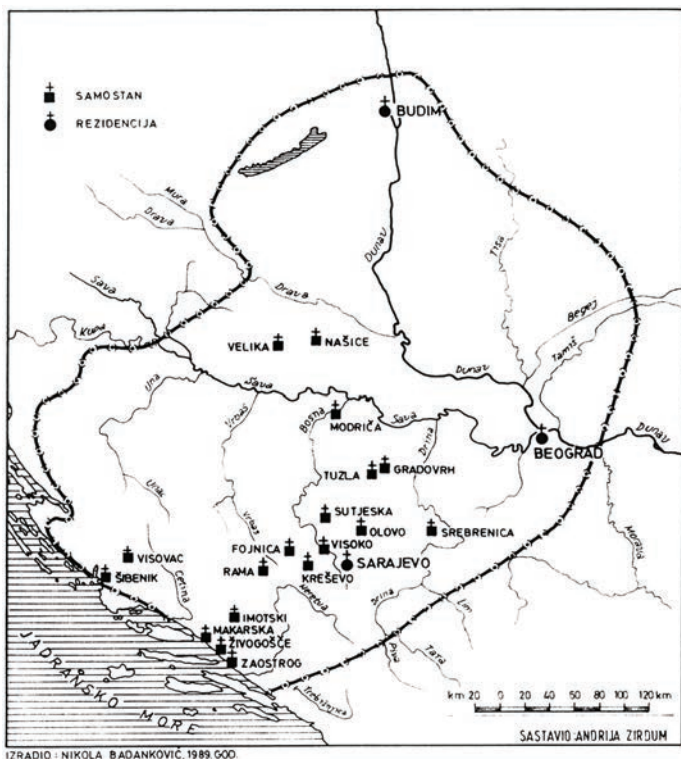
Što se pak tiče crkvenih prilika najveći dio Slavonije pripadao je Bosanskoj biskupiji, a ostali dijelovi Zagrebačkoj i Pečuškoj biskupiji. Nositelji crkvenog života bili su franjevci koje su, za svoje namjesnike u Slavoniji, birali zagrebački biskupi. Pravoslavni su stanovnici potpadali pod Požešku eparhiju. Što se tiče feudalnih odnosa zanimljiv opis nalazi se u knjizi „Historija naroda jugoslavije 2“ gdje kmetovi u selu Perkovcu u okolici Đakova prema popisu s kraja 17. stoljeća „spahiji oraše, žetoše, kosiše, drva voziše, i desetinu od svašta davaše i plaćашe jošte harač, to jest plaću `kajsam` davahu od svega na godište 9 forinti“. Stoji kako su slavonski kmetovi osim desetine, tlake i ostalih uobičajenih feudalnih davanja svojim feudalcima davali i druge darove. Tako su npr. Vlasi

u Londžici pokraj Požege darivali svoje spahije maslom. Što se tiče tlake na spahijskim posjedima ona je iznosila od 10 do 20 dana godišnje. Tamo su orali, kosili, kopali vinograde, spremali drva itd. Danak u krvi se od 17. stoljeća mogao plaćati i u novcu pa stoji kako je umjesto 200 mladića iz Požeškog sandžaka uplaćeno 400 dukata. Koncem osmanske vladavine i hajdučke akcije bile su sve rjeđe pa se navodi tek djelovanje Zemunca Đure Matića koji se znao smjestiti u gradu Vrhovcu da bi četiri godine hajdukovao po Slavoniji. Slavonske gradove i njihovu privredu teško je pogodila osmanska okupacija. Naselja su se razvijala kao orijentalne varoši, a crkve i samostani bili su pretvoreni u džamije. Pažnja se posvećivala strateškim točkama na križanju važnih putova, a kao jedan od važnijih gradova navodi se Požega. Tu se spominje i Osijek kao sjedište kadije, kapetanije i carinarnice te Đakovo, Orahovica, Valpovo, Pakrac, Cernik, Velika i Brod (Historija naroda Jugoslavije 2, 1959: 622-627).

Slavonsko stanovništvo prije Bečkog rata

N. Moačanin u knjizi „Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine“ posebno poglavlje posvećuje stanovništvu pa ga već u naslovu dijeli na asker i raju. Ističe kako se u Srijemu i Slavoniji radilo o većem broju skupina i slojeva stanovništva koje se razlikovalo kako u samim mjestima tako i po vremenskim razdobljima. Asker je činila elita vlasti, niži slojevi askera te druga osmanska vojska na prolazu ili kraćem boravku. Elitu je činio vojni vrh, vjersko-upravna i financijska birokracija te municipalna administracija. Niži sloj askera činili su spahije i knezovi, posadnici tvrđava te niži pripadnici uprave. Vojsku na prolazu ili kraćem boravku činile su središnje trupe te odredi iz drugih sandžaka. Između askera i raje bili su građani kao međusloj, a radilo se o veletrgovcima, obrtnicima, gradskim poljoprivrednicima, nadničarima i „samcima“. Raja se pak dijelila na raju sa standardnim poreznim obvezama te raju s posebnim zaduženjima i/ili djelomičnim poreznim imunitetom. Posebnu su skupinu činile osobe pod starateljstvom, maloljetnici i invalidi, zatim robovi, zarobljenici, stranci i podanici vazalnih država te osobe i skupine izvan zakona poput razbojnika i uhoda (Moačanin, 2001: 107-109).

Što se pak tiče života raje pod vlašću muslimanskih gospodara stoji kako je starosjedilačko stanovništvo, ali i ono doseljeno prihvaćalo novi način života pa se čak ni vanjskim izgledom nije razlikovalo od njih. O razmještaju doseljenika stoji kako su većinom naseljavali zapadne dijelove Požeškog i Cerničkog sandžaka. Uz timarlije (uživaoce prihoda od timara) u ovom razdoblju Slavoniju

Zemljovid Bosne Srebrene 1679. godine.

je branilo 3 000 vojnika-posadnika koji su bili smješteni u Virovitici, Brezovici, Sopju, Moslavini, Mikleušu, Slatini, Voćinu, Orahovici, Kamenskoj, Velikoj, Kaptolu, Požegi, Siraču, Dobroj Kući, Podborju, Pakracu, Bijeloj Stijeni, Cerniku, Kobašu, Gradiški, Jasenovcu i Kraljevoj Velikoj. Osim navedenih mjesta u obranu je bilo uključeno i slavonsko stanovništvo kako okolnih tako i onih udaljenijih naselja. Čak stoji da su stanovnici Zoljana, Seone i Ceremošnjaka bili primorani na graničarsku službu iako su ta mjesta bila u okolici Našica. Navodi se i kako je došlo do neviđene promjene u sastavu stanovništva tih slavonskih mjesta gdje su glavninu činili muslimani sa svojim vojnim posadama (Mažuran, 1988: 17-19).

Ive Mažuran u knjizi „Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine“ ističe i kako je slavonsko starosjedilačko stanovništvo po dolasku Osmanlija bilo raseljeno te kako su u njihova naselja dolazili spomenuti Vlasi. Tamo donosi i dokument o pravima koja su oni uživali pa stoji: „Spomenuti su naseljeni na ... pustim mezrama u pograničnom vilajetu i obrađuju ih. Neki se bave zemljoradnjom, a neki napasaju svoju stoku i ovce. Određeno je kao protuvrijednost za obrađivanje zamlje (zemlje op. A. L.) i porez na stoku prema vlaškom običaju u drugim vilajetima svakoj kući 83 akče. To je zavedeno u defter. Oni su obavezni na nadzor i čuvanje ovih granica i na vršenje službe kad osvane carski ferman. Ovo je pogranični vilajet i kad ne bi bilo vlaha, ne bi se moglo naseliti. Također ima puteva kojima prolaze nevjernički

lupeži. Za naseljavanje vilajeta korisno je i potrebno da oni nastavaju ova mjesta. Kad je sandžakbeg podnio ovaj izvještaj podnožju uzvišenog prijestola i učinio predstavku, zapovjedbno je od svake kuće 83 akče vlaškom poreza. Osim ovih, ako izvana dođe raja, neka se ne prima u vlaški red, neka se pošalje nazad na svoja mjesta, a na onakva mjesta da se ne šalje. Krivi će biti sandžakbezi. Pošto je ovako bilo zapovjedbno, zavedeno je u novi defter.“ Novodoseljeni slavonski stanovnici tako su imali status povlaštene raje pa su samim time i davanja bila manja nego u onim krajevima gdje se nije obavljala graničarska služba. Zbog nepovjerenja prema njima tek su neki Vlasi obavljali vojnu službu uz glavninu muslimanske posade (Mažuran, 1988: 19-20).

Što se tiče sastava stanovništva pred sam rat, I. Mažuran u nekoliko navrata daje popise raseljenih i naseljenih slavonskih mjesta pa ih dijeli na one gdje su živjeli muslimani, katolici starosjedoci te pravoslavni Vlasi. Muslimani su tako bili u Virovitici, Brezovici, Sopju, Vaški, Moslavini, Mikleušu, Orahovici, Slatini, Voćinu, Donjoj i Gornjoj Pištani i Kokočaku uz nekolicinu katoličkog i pravoslavnog stanovništva. Katolici su pak živjeli u Turanovcu, Turnašici, Dugom Selu, Lukačkom Budrovcu, Bušetini, Gornjem Bazju, Bačevcu, Virovima, Rušanima, Obriježu, Simonovcima, Podgovcima, Radinovcima, Bučju, Čadavici, Donjem Predrijevu, Zdencima, Obradovcima, Bankovcima, Strmobridu, Barama, Kutovima, Zokovu Gaju, Bokšiću, Šaptinovcima, Paušincima, Dolcu, Jošavi, Feričancima, Bačkovcu, Podgrađu, Driekovu, Gradancu, Benincima, Kućancima, Jazvancima, Prokljuvanom, Magadinovcu, Sumeđi i Pojatnjaku. Vlasi su pak naselili Gradinu, Gačićte, Rećinu, Orešac, Lukački Budrovac, Novake, Lovnik, Vidovce, Kapince, Noskovce, Starinu, Vranješevce, Gornje i Donje Viljevo, Lipovac, Gornju i Donju Bukovicu, Gornji Miholjac, Kozice, Medince, Bakić, Trstovnik, Miljevce, Brezovljane, Čitluk, Čaćince, Klenj, Ivanovce, Strmište, Kaževac, Gaziju, Krajinu, Nangovce, Dunderovce, Hum, Lisićinu, Kuzmu, Kometnik, Krivaju, Martinpotok, Popovac, Čeralije, Golenić, Lukavac, Bokane, Smude, Macute, Drenovac, Pušinu, Rijence, Đurišić, Meljane, Sekulince, Sladojevce, Potoćane, Bistrince, Humljane, Cabunu, Budanicu, Pćelić, Borovu i Rezovac (Mažuran, 1988: 20-21).

Iako su katolička i pravoslavna naselja bila brojnija, broj kršćanskog i muslimanskog stanovništva bio je podjednak. Brdovite predjele većinom je nastanilo novopridošlo stanovništvo, dok su starosjedoci ostajali u ravničarskim dijelovima. Stoji i kako su većinu stanovništva u Požeškoj kotlini činili muslimani, a njihovi domovi postala su ova mjesta: Bjeliševci, Bolomaće, Boričevac, Brđani, Cerovac, Ciglenik, Crljenci, Čosinci, Čećavac, Češljakovci, Dervišaga, Deževci, Djedina Rijeka,

Duboka, Golobrci, Grabarje, Granje, Ilijaševci, Ivanovci, Jurkovac, Kalenić, Knešci, Koprivna, Kujnik, Kunovci, Mitrovac, Mitrovica, Nerešci, Oblakovac, Orljavac, Pasikovci, Perenci, Podsreće, Poljanska, Rajsavci, Ramanovci, Rasna, Sažije, Sesvete, Sinlije, Skenderovci, Soboština, Svrzigaće, Šnjegavić, Šumanovci, Tomaševa, Tominovac, Toranj, Trapari, Ugarci, Visaće, Vranić, Vučjak, Zakorenje, Zarilac i Žigerovci. Starosjedilačka pak mjesta s katoličkim stanovništvom bila su ova: Alaginci, Alilovci, Arslanovci, Bankovci, Bekteže, Bertolovci, Bešinci, Bilač, Biškupci, Blacko, Brestovac, Bučje, Buk, Čaglin, Daranovci, Dolac, Doljanci, Drinovac, Drškovci, Đurakovac, Eminovci, Emovci, Frkljevci, Golo Brdo, Gradac, Gučani, Imrijevi, Jakšić, Kadanovci, Komarovci, Komorica, Koprivnica, Kula, Lakušje, Migalovci, Novo Selo, Nurkovac, Odvorci, Pavlovci, Podgorje, Poreč, Potočani, Radanovci, Resnik, Ruševo, Sovski Dol, Stražeman, Sulkovci, Svilna, Šakutić, Šeovci, Škomić, Štitnjak, Tulnik, Turnić, Vetovo, Vidovci, Vilić Selo, Vrčin-Dol, Zagrađe i Završje. Vlasi su pak naselili Amatovce, Bogdašić, Bratuljevce, Bresnicu, Djedinu Klisu, Dobrogošće, Granice, Hrnjevce, Kačunicu, Kantarovce, Komušinu, Laze, Londžicu, Lučince, Ljeskovicu, Mijaće, Mrkopolje, Mrtovlase, Nježić, Novoselce, Ozdakovce, Sapnu, Sibokovac, Smoljanovce, Stojčinovac, Striježevicu, Šeovce, Vrhovce, Vučjak i Zvečevo. Muslimansko-katoličko stanovništvo živjelo je u Ašikovcu, Docu, Ivan-Dolu, Jaguplju, Kaptolu, Kutjevu, Lukaču, Orljavici, Požegi, Sovinjaku, Srednjem Selu, Velikoj, Venju, Viškovcima i Vukojevcima. Katoličko-pravoslavno stanovništvo naseljavalo je sljedeća mjesta: Bilač Donji, Bzenicu, Koprivnicu, Latinovac, Lipu, Mihaljevce, Paku, Škrabutnik, Tekić, Treštanovce i Vrhovce. Muslimansko-pravoslavno bilo je Gradište, Kamengrad i Oljasi, a jedino je mjesto Jakšić bilo naselje s katoličkim, pravoslavnim i muslimanskim stanovništvom. Najveća islamizacija provedena je u Požeškom sandžaku i to posebno u okolici same Požege zbog njezine važnosti kao upravnog, vojnog i vjerskog središta (Mažuran, 1988: 21-22).

Što se tiče Cerničkog sandžaka stalne vojne posade činili su muslimani koji su naseljavali Cernik, Dobru Kuću, Badljevinu, Podborje, Sirač, Pakrac, Boborame, Čaklovac, Bijelu Stijenu, Gradišku, Jasenovac, Lipovljane i Kraljevu Veliku. Starosjedilačko stanovništvo opstalo je u Badljevini, Cerniku, Baćin-Dolu, Šagovini, Adžamovcima, Crnogovcima, Vrbju, Siču, Sićici, Prvči, Gornjim Bogičevcima, Skenderovcima, Donjem Rajiću, Roždaniku, Borovcu, Jazavici, Voćarici, Novskoj i Derezi. Kako su mjesta oko Sirača, Podborja, Pakraca i Cernika bila naseljena vlaškim stanovništvom, taj dio Slavonije nazivao se Mala Vlaška. Priložen je popis i tih mjesta, a to su: Bastaji, Batinjani, Bijela, Bjelajci, Bjelanovac, Bodegraji, Borki, Branešci, Brezovac, Brusnik, Budići,

Bukovčani, Cage, Cikote, Cjepidlake, Čaglić, Čaprginci, Doljani, Dragalić, Dragović, Goleši, Golubinjak, Gornji Rajić, Grahovljani, Jagma, Jakovci, Karanovac, Kip, Koreničani, Koturić, Kovačevac, Markovac, Mašić, Medari, Međurić, Miljanovac, Opaljeni Gaj, Ožegovac, Pakrani, Poljane, Popovac, Prepoljci, Prgomelje, Puklica, Ratkovac, Rogulje, Smrtić, Sređani, Subocka, Šagovina, Šeovica, Širinci, Šumetlica, Tisovac, Toranj, Trnava, Trojeglava, Uljanik, Vrijeska i Žumberkovac. I. Mažuran kaže kako je za razliku od navedenih krajeva koji su bili granično područje i gdje su migracije stanovništva bile česte, istok Slavonije bio nešto mirnije područje pa se tamo zadržala glavina starosjedilačkog stanovništva. Radilo se o većim mjestima od Iloka preko Posavine do Gradiške, Našica, Đakova, Valpova, Osijeka i Vukovara koja su uz okolna naselja činili glavinu slavonskog stanovništva. Promjene u njegovu sastavu zbile su se na području između Vukovara i Osijeka koje je bilo naseljeno vlaškim stanovništvom (Mažuran, 1988: 22-23).

U knjizi „Slavonija: Povijest naselja i podrijetlo stanovništva“ Mirko Marković govori o stanovništvu Slavonije za vrijeme osmanske okupacije, a osvrće se isto tako i na stanje u Srijemu i istoku Slavonije. Tako stoji: „Prema raspoloživim izvorima može se utvrditi da je tijekom turske vladavine u vukovarskom kraju došlo do krupnih promjena u sastavu stanovništva. Ono se najprije brojčano smanjilo, jer je povelik broj ovdašnjih starosjedilaca odavde odselio. Umjesto njih, doselilo je ovamo nešto bosanskih muslimana i povelik broj pravoslavnih Vlaha. Turci su doveli spomenute Vlahe da im uzgajaju stoku i služe u martološkim četama u bojovima protiv Hrvata. O drastičnom padu broja hrvatskoga žiteljstva u Srijemu i istočnoj Slavoniji govore suvremeni statistički podaci crkvenih vizitatora, koji su tijekom 17. stoljeća obilazili ovdašnje katoličke župe. Iz tih podataka vidimo da su hrvatski starosjedioci na tlu Vukovske županije teško stradali. Gotovo ih je posve nestalo u lijevom Povučju i u široj okolici Vukovara, dok ih je u ostalim dijelovima ostalo vrlo malo.“. Dotiče se i vlaščkog porijekla uz jednu napomenu, pa kaže: „Veliko osipanje starosjedilaca po vukovskim selima, Turci su popunjavali doseljavanjem vlaščkoga stanovništva s područja Bosne. Ti Vlasi potjecali su iz središnjih područja Balkanskog poluotoka, s područja Staroga Vlaha, Pešteri te planina oko gornje Drine. Koliko je tih Vlaha doselilo u staro Vukovo pokazuju raspoloživi statistički podaci s kraja 17. stoljeća. Iz njih se vidi da su mnoga ovdašnja sela bila djelomice ili posve naseljena vlaškim stanovništvom. To vlaško stanovništvo valja dobro razlikovati od etničkih Srba kojih ovdje u to doba nije bilo.“ (Marković, 2002: 559-560).

Razdoblje do početka Bečkog rata opisuje se u Slavoniji kao razdoblje bujnog prometa ljudi i proizvoda

te rasta naseljenosti gradova i naselja. Tako stoji da je pred sam početak rata, oko 1680. godine u Slavoniji bilo naseljeno 736 mjesta. Najveći grad bio je Osijek sa svojih 15 000 stanovnika, za kojim slijede Požega, Vukovar, Brod, Virovitica, Đakovo i Valpovo gdje je pak u prosjeku živjelo od 3 000 do 5 000. Prosječan broj stanovnika Slavonije muslimanske vjeroispovijesti mogao je biti do 100 000, dok je sveukupan broj mogao iznositi do 220 000 stanovnika (Mažuran, 1988: 23-24).

Rat za oslobođenje Slavonije (1683-1691.) i poslijeratni popis stanovništva 1698. godine

„Turci se ozbiljno pripremaju za rat!“. Ovim je riječima fra Luka Ibrišimović 6. ožujka 1682. izvijestio zagrebačkog biskupa Martina Borkovića o stanju u tadašnjoj Slavoniji. U lipnju sljedeće godine veliki vezir Kara Mustafa i carsko poslanstvo pod vodstvom Alberta Caprara sastali su se u Osijeku, a konačan ishod sastanka bila je objava rata. Osmanska vojska brojila je 100 000 vojnika i 300 topova, a podršku je imala u doseljenim Vlasima. Vijest o ratu došla je do mnogih sela pa se tako stanovništvo u okolici Osijeka i Vukovara te gornjeg Pobosuća i Povučja sklanjalo u okolne šume, a poneki su bježali preko Dunava i Drave. Oni koji su ostali, stradali su u nadolazećem ratu pa su tako mjesta poput Tompojevaca, Bršadina, Nuštra, Cerića, Marinaca, Trnovca, Sarvaša, Klise, Tenje, Mikloševaca, Hervenaca, Kertuljanaca i dr. posve nestala ili su dugi niz godina bila bez stanovništva. Porazi u rujnu 1683. godine pod Bečom i u listopadu kod Párkányi bili su katastrofalni za Osmanlije pa su se mnogi selili južnije, prema Bosni. Strah je bio prisutan i kod kršćanskog stanovništva koje se bojalo njihove osvete (Mažuran, 1988: 27-28).

Carski su, pak, zapovjednici pogrešno navodili neprijateljske snage kako se pripremaju za rat u Ugarskoj, iako im je prvotna namjera bila ratovanje u Slavoniji, odnosno osvajanje najvažnijeg obrambenog mjesta Požeškog sandžaka – Virovitice. To se i dogodilo 25. srpnja 1684. kada je grad predan generalu Jakobu Lesleu. Trotjedna ratna djelovanja otvorila su put prema Osijeku, a osmanska se vojska povlačila prema Siraču, Voćinu, Orahovici i Našicama. I 1685. godine trajali su vojni sukobi kada je Nikola Erdödy s ustaničkom vojskom provalio u Cernički sandžak. U kolovozu te godine kapetan Gašpar Balog preoteo je Miholjac, a Lesleovi su vojnici došli do Osijeka gdje su zapalili dravske mlinove i poznati Sulejmanov most. Sljedeće godine pao je Budim, a u rujnu je car Leopold izdao proglas kojim je pozvao kršćansko stanovništvo na oružani ustanak. Čuvši da su se carski

vojnici sukobili s valpovačkom posadom, Osmanlije su masovno napuštali Osijek koji je u roku dva dana bio pust. Dana 5. listopada general Hans Dünwald je s grofom Draškovićem svečano ušao u Osijek, a osvajanjem osmanskih vojnih uporišta otvoren je put za konačno oslobođenje Slavonije. Bitke su zatim premještene prema požeškom području te je 8. listopada osvojena Orahovica. Osmanska vojska koja je bila u povlačenju, isprva je zapalila Đakovo, ali i Erdut, Dalj, Vukovar, Sotin, Šarengrad, Ilok i Nijemce. Cilj carske vojske 1688. godine bio je osvajanje Beograda. U srpnju je zauzet Ilok, a nešto kasnije i većina mjesta uz Savu. Bitka kod Svinjara koja se zbila 5. rujna bila je ključna. Poginulo je oko 6 000 osmanskih vojnika te je zaplijenjeno više od četrdeset ratnih zastava. Tom je bitkom Slavonija bila oslobođena od Osmanlija, iako nakratko. Već 12. ožujka 1690. u požešku kotlinu upao je odred osmanskih vojnika koji je napao Veliku i Kaptol. Ipak, u rujnu je osvojen Beograd što ih je nagnalo na posljednji napad. Dana 30. rujna ponovno je zauzet Osijek te područje istočno i južno od njega. U studenom su Osmanlije ušli u napuštenu Požegu, a Kaptol i Velika ostali su posljednja mjesta pod carskim zapovjedništvom. Slankamenska bitka koja se zbila 18. kolovoza 1691. bila je presudna za daljnje događaje u Slavoniji, a Osmanlije su se povlačili prema Brodu, Gradiški i Pakracu. Požega je tako bila ponovno pusta te je osvojena po carskoj vojsci. Dana 12. listopada napokon je osvojen Brod, a tri dana kasnije napuštena je i Gradiška. Nedugo zatim osvojen je i Pakrac čime je Slavonija zauvijek oslobođena od osmanske vlasti (Mažuran, 1988: 29-39).

Bečkom je dvoru nakon rata bilo jasno, a na temelju iskustava iz prethodnih godina, da bi buduća granica između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva morala biti uzduž Save. Tako je tijekom poslijeratnih godina u Slavoniji došlo do uspostave novog feudalizma i podjele stanovništva na podložnike Dvorske komore te graničare u sklopu Vojne krajine. Godine 1695. Dvorska je komora poslala Martina Zemljaka u Slavoniju da popiše sva imanja te ih podvrgne komorskoj jurisdikciji. Probleme pri popisivanju činili su mu pak visoki vojni dužnosnici u Slavoniji, ali i prisutna hajdučka aktivnost. Dvije godine kasnije, Bečki dvor donio je odluku o slanju komisije koja je trebala provesti novu organizaciju vlasti, a na njezinu čelu bio je Don Ferdinand Carl grof Caraffa di Stigliano. On je zahtijevao, prije samog uređenja, da se provede i popisivanje naselja, stanovništva te zemljišta u Slavoniji (Mažuran, 1989: 19-24).

Tako je 30. siječnja 1698. M. Zemljak izradio opće i pojedinačne upute budućim popisivačima. Njihova je dužnost bila da ustvrde brojnost i materijalnu snagu stanovništva kako bi se prema tome mogao ugovoriti i iznos poreza. Popisivači su se sastali u Osijeku 3. ožujka

1698. te su položili prisegu kako će vjerno obaviti popis. Probleme s popisivanjem imali su u Srijemu gdje je još uvijek prijetila osmanska opasnost pa on zato tamo nije ni izvršen. Već 10. svibnja 1698. bio je završen popis sela i naselja u virovitičkoj okolici, ali i duž Posavine od Gornje Bebrine do Kraljeve Velike gdje se nije ugovaralo plaćanje poreza jer je to područje bilo određeno za Vojnu krajinu. Problemi s popisivanjem bili su pak u tzv. Maloj Vlaškoj gdje je stanovništvo odbijalo popisivanje zbog odbojnog stava prema Dvorskoj komori, a probleme je stvarao i đakovački biskup Nikola Ogramić koji nije dopustio popisivanje stanovništva Đakova i okolice jer je smatrao da to potpada pod obveze biskupije (Mažuran, 1989: 25-34).

Tako je 1696. godine u osječkom okrugu bilo osam naseljenih i 313 nenaseljenih sela, a u požeškom 131 naseljeno i 181 nenaseljeno mjesto. Od osam naseljenih sela u osječkom okrugu u 471 kući živjela su 3 292 stanovnika sa svojih 2 047 komada sitne i krupne stoke, 1 998 jutara oranica i 558 motika vinograda. Požeško pak područje sa 131 selom i 1 628 kuća brojalo je 8 202 stanovnika uz 11 970 komada sitne i krupne stoke, 4 338 motika vinograda te 1 894 jutra oranica. Godine 1696. u 139 sela većeg dijela Slavonije živjelo 11 494 stanovnika sa svojih 14 017 komada sitne i krupne stoke, 3 892 jutara oranice te 4 896 motika vinograda. Godine 1698. prema popisu bilo je u požeškoj okolici naseljeno 135 sela i zaselaka, u pakračkoj 63, đakovačkoj 57, brodskoj 36, valpovačkoj 35, gradiškoj 29, orahovičkoj 26, virovitičkoj 21, voćinskoj 18, slatinskoj 18, osječkoj 17, kraljevoj velikoj 13, vukovarskoj 8, ivankovačkoj 8 i našičkoj 8. Cijela Slavonija tada je brojala 491 naseljeno mjesto dok je u isto vrijeme 240 sela bilo nenaseljeno, a neka od njih nisu kasnije bila ni obnovljena. Te godine Slavonija je imala između 70 i 80 000 stanovnika, a najveći slavonski gradovi poput Osijeka, Virovitice, Požege i Broda brojali su od 600 do 800 stanovnika (Mažuran, 1988: 40, 42).

Za vrijeme Bečkog rata Slavonija je izgubila 80% svog stanovništva kakav demografski pad u Europi nije zabilježen još od epidemije kuge 1348. godine. Tijekom devet ratnih godina ona je bila poprište stalnih seoba. Kršćansko stanovništvo bježalo je u šume zbog straha od Osmanlija, a muslimansko stanovništvo bježalo je prema Bosni zbog istoga razloga. Opis takvog stanja daje I. Mažuran, pa stoji: „Cestama i putovima žurile su povorke izbjeglica, miješali su se ljudi, žene, djeca i stoka, odjekivali plač, povici, krikovi i njsak konja. Neki su bježali pješice, neki na konjima ili kolima. Od sve svoje imovine nosili su što su ponijeti mogli, ili samo ono što su na sebi imali. Dok su tako išli obuzeti strahom, vrebali ih skriveni pogledi onih koji su ostajali na svojim pradjedovskim ognjištima i zaletavali se među njih poput jastrebova da bi

poravnali neke, samo njima znane, stare račune (...) Idući tada Slavonijom, moglo se danima putovati od mjesta do mjesta da se ne vidi drugačija slika i ne susretne ljudski stvor. Zemlja je godinama ležala pusta i neobrađena, jer nikoga nije bilo niti je imao s čim da je obrađuje. (...) Plamen rata progutao je ljude i uništio radnu stoku, a glad i bijeda postaju stalni pratioci malobrojnog stanovništva Slavonije.“ (Mažuran, 1988: 34, 40-41).

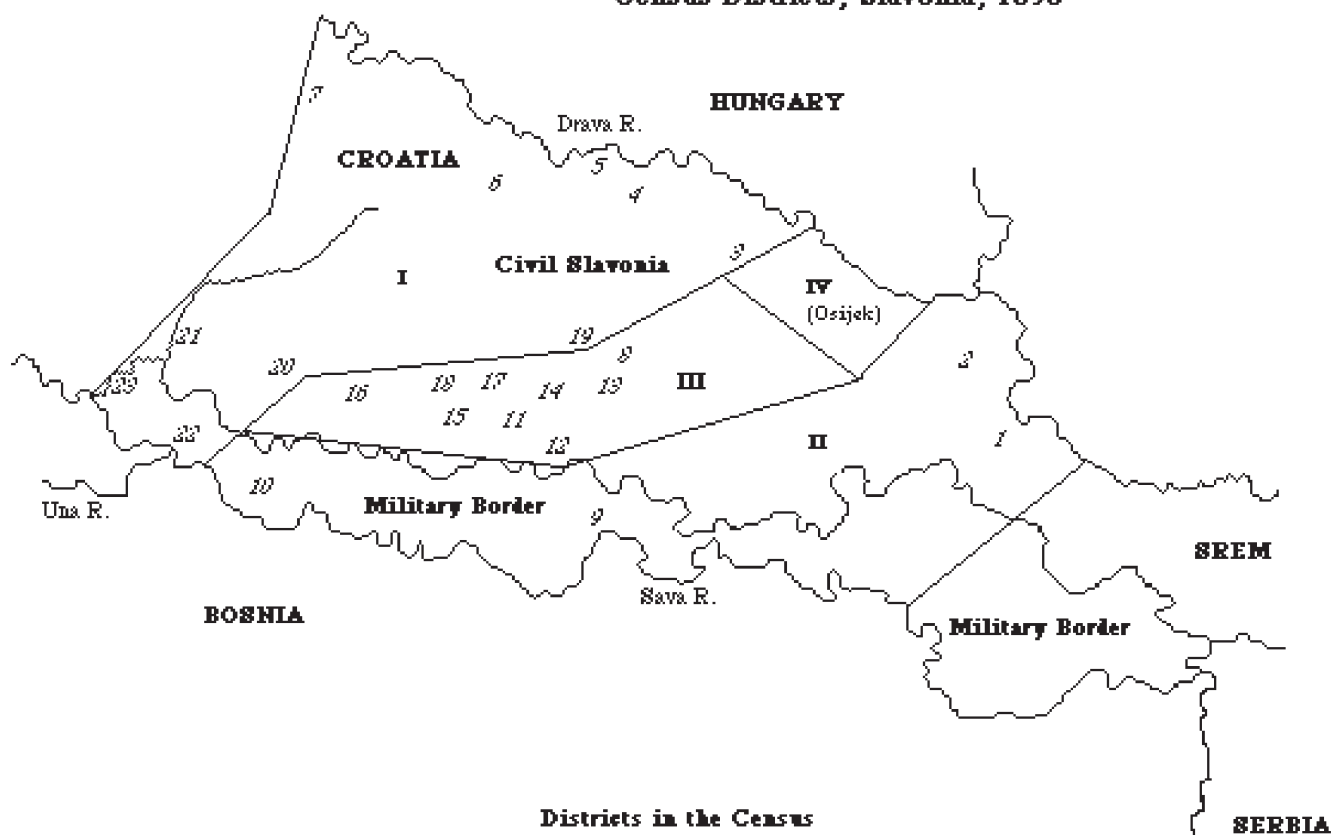
Eugen Savojski i bosansko naseljavanje

Nakon oslobođenja Slavonije od osmanske vladavine zabilježeni su veći prelasci kršćanskog stanovništva iz Bosne u Slavoniju. Tako su potajno skupine katolika i pravoslavaca prelazile Savu i naseljavali posavska sela, ali i osnivala nova poput Prnjavora, Svilaja i Zbjega. Drugi su se selili sjevernije prema Požegi, Đakovu i Osijeku. Prvi poslijeratni dolasci zabilježeni su i iz okolice Sigeta, Kapošvara, Mohača i Pečuha, Bačke te istočnog Srijema, ali i područja Đurđevca, Koprivnice, Ivanića i

Gerard Valck, Princ Eugen Savojski. Početak 18. stoljeća.

Fig. 1
Census Districts, Slavonia, 1698

1. *Districtus Vukovariensis* (Vukovar)*
2. *Conscriptio Domini Erdöd* (Erdut)*
3. *Districtus Valpoviensis* (Valpovo)*
4. *Districtus Miholkeensis* (Miholje)
5. *Districtus Moskovaniensis* (Podravska Moskovina)
6. *Districtus Slatinensis* (Podravska Slatina)
7. *Districtus Verovkiensis* (Verovka)
8. *Districtus Našiceensis* (Našice)
9. *Districtus Brodenensis* (Slavonski Brod)*
10. *Districtus Kobas* (Gradiška)*

- Districtus Požejanensis* (Požega)
11. *Conscriptio civitatis Požejanensis et decem pagorum hinc gratis ad arcem et annonam Požege exhibentium* (Požega)*
12. *Conscriptio Vaivodatus Pleternicensis* (Pleternica)*
13. *Conscriptio Vaivodatus Gradische* (Gradac)*
14. *Conscriptio Vaivodatus Kutjevaniensis* (Kutjevo)*
15. *Conscriptio Vaivodatus Brestovacz* (Brestovac)*
16. *Conscriptio Vaivodatus Kameneko* (Kamenko)*
17. *Conscriptio Vaivodatus Kaptol* (Kaptol)*
18. *Conscriptio Vaivodatus Velika* (Velika)*
19. *Districtus Orahoviciensis* (Orahovica)*
20. *Conscriptio Parvae Valachiae* (Mala Vlaška)*
21. *Conscriptio Arcis et Domini Stupčenicza* (Stupčenica)*
22. *Conscriptio Districtus Szuboczka* (Subočka)*
23. *Conscriptio Arcis et Districtus Kraljeva Velika* (Kraljeva Velika)*

Approximate Census Work Group Regions Labelled I, II, III, IV

* indicates inclusion in the statistical analysis

Slavonski okruzi u vrijeme popisa stanovništva 1698. godine.

Križa (Mažuran, 1988: 41). Nakon oslobođenja nekolicina se slavonskih gradova borila za očuvanje vlastitog urbanog statusa jer su ostali bez stanovništva. Carska je vojska nakon oslobođenja Slavonije krenula u oslobađanje drugih teritorija pod osmanskom vlašću. Nakon uspješne bitke kod Sente 11. rujna 1697. princ Eugen Savojski dobio je prijedlog da poduzme pohod u Bosnu. Vijest da je bosanski beglerbeg na umoru dodatno je osigurala uspjeh. Tako je vojska u zimu 1697. godine krenula iz Broda na Savi u pohod u Bosnu. Zbog slabog otpora Savojski je ušao u Sarajevo te ga je opljačkao i spalio. U to vrijeme već su brojne katoličke župe bile opustošene, a kada se povlačio

sa sobom je izveo velik broj kršćanskog stanovništva (Skenderović, 2010: 143, 146).

Procjenjuje se da je na teritorij Slavonije došlo oko 40 000 preseljenika. To naseljavanje bilo je do tada najmasovnije, iako su ona trajala i desetljećima prije. Tako su još početkom osmanskog zauzimanja Bosne njezini stanovnici naseljavali Slavoniju, Baranju, Bačku i dijelove Mađarske, a samo je od 1645. do 1655. godine Bosnu napustilo njih 15 000. Dvadesetak godina kasnije, 1675. godine tisuće bosanskih obitelji ponovno napušta svoje domove pa su tako osim prelaska Save i Dunava dospjeli i do Erdelja. Vrhunac iseljavanja bio je za vrijeme Bečkog

rata, a posebice nakon spomenuta pohoda princa Eugena. Kako je narod bio vezan uz franjevačke samostane tako su za to preseljenje iznimno zaslužni bili i franjevci. Stoji kako su iz samostana sv. Ilije u Modriči naselili narod u slavonsku Kopanicu, a u seobi 1686. godine preveli su narod iz župa Dubočac, Velika (kod Dervente), Majevac (kod Plehana), Sočanica, Zablacé (kod Prnjavora) i Kozmodanj u usorskom kraju. Nagađanja su da se tada iselilo i do 100 000 stanovnika. Prelazak je obavljen između Dubočca i Kobaša, a budući da su Osmanlije držali velik dio Slavonije, bosanski kršćani naseljavali su oslobođeno područje od Virovitice do Osijeka. Mnogo je stanovništva tijekom 1697. godine prešlo i s područja Maglaja i Doboja. Kako navodi Krunoslav Tkalac, radilo se uglavnom o šokačkom stanovništvu koje je u sjevernoj Bosni bilo dosta prorijeđeno (Tkalac, 1971: 77-80).

Poslijeratna naseljavanja

Nakon Bečkog rata te mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine bosansko stanovništvo i dalje je naseljavalo područje Slavonije. K. Tkalac navodi kako je za vrijeme rata od 1716. do 1718. general Petraš povukao gotovo sve preostale katolike (bosanske Šokce) iz okolice Zvornika. Tako je od 1675. do 1739. godine Bosnu napustilo oko 200 000 Šokaca koji su poglavito naselili Slavoniju te Baranju, Bačku i Banat promijenivši tako dotadašnju etničku sliku (Tkalac, 1971: 80). Vladimir Rem u knjizi „Tko su Šokci?“ na nekoliko mjesta obrađuje i tu problematiku osvrćući se tako na neke šokačke rodove i naselja koja su naselili po svojem dolasku iz Bosne. Tako šokački rod Ivakića vuče porijeklo iz Bosne, točnije Varcar Vakufa ili Mrkonjić-Grada, a s vremenom se proširio od Babine Grede do Vukovara. Što se pak tiče roda Kozarac i predaka poznatih spisatelja Josipa i Ivana navodi se kako je obitelj došla u Vinkovce iz Bosne početkom 18. stoljeća, a prezime su dobili po tome što su došli iz mjesta Kozarac nedaleko Prijedora. Bosanski katolici naselili su i područje Valpovštine posebice uz Dravu i Karašicu gdje su podizali nova naselja, a poljoprivreda im je postala glavna djelatnost. Isto biva i s područjem oko Orahovice, dok se u Đakovštini uz ratarstvo razvijalo i vinogradarstvo. Donjomiholjački kraj se pak više bavio trgovačko-obrtničkim zanimanjima (Rem, 1993: 12, 26).

Našički i đakovački kraj posebice je bio zahvaćen seobom iz Bosne. Tako se prvi put spominje i ime Šokac na tom slavonskom području. Njihova doseljavanja započela su još prije oslobođenja Slavonije pa se nagađa da su se „bošnjački uskoci“ (skokci, Šokci) useljavali i u predosmansko razdoblje. Uz katolike su se usporedno preseljavale i pravoslavne obitelji i to većinom iz istočne Bosne. Tako za selo Podgorje 1702. godine stoji zapisano

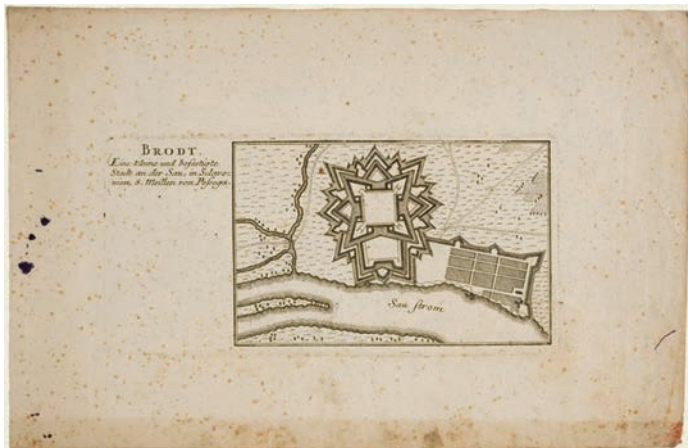
sljedeće: „svi jesu riščani grčaskoga zakona i vire, koji prid trimi godišti dojdose iz Bosne i misto zauzeše“. Zanimljivi se pak podaci navode i za sela Bračevce i Popovce pa stoji: „U vrime turaško ovo misto naseljeno bi od Šokaca aliti vam Slovinac katoličkoga zakona i vire, koji u vrime od rasuća svi simo tamo raštrkaše se, a misto pusto osta, za time kada vojska svitlosti cesarove Sarajevo popali tada sadašnji seoniki dojdose iz Bosne i ovo misto za sebe zauzeše“ odnosno „U vrime turaško u ovome mistu stahu Šokci ali vam Slovinci“. Za stanovnike Slatinika pak stoji da su „Šokci, drugačije Slovinci i svi katolici“ te stanovnike Drenja „Šokci rekuć Slovinci katolici“ (Rem, 1993: 26, 35).

O važnosti franjevaca pri preseljavanju stanovništva već je bilo govora. Što se pak tiče prelazaka iz bosanskih krajeva, zanimljivo je da se nikada nisu selili u nepoznato, već samo unutar krajeva svoje provincije (Bosna Srebrena), vodeći tako svoje pučanstvo i noseći tek neke vrijednije stvari. Tako su se franjevci, kada su napustili modrički samostan, preselili u novo dušobrižničko područje – Kopanicu. Nakon toga su se na molbu biskupa Đure Patačića 1711. godine preselili u Đakovo, dobivši tamo župu i samostan. Kad je carska vojska 1688. i 1689. godine zapalila Srebrenicu s njom je izgorio i samostan sv. Marije. Franjevci su se, osim gvardijana, preselili u Prekosavlje do Mohača gdje je kasnije izgrađen i novi samostan. Godine 1687. franjevci su napustili i Olovo, osim gvardijana. Uz vodstvo Josipa Barišića otišli su u iločku župu. Tako je 1704. godine na ime spaljenog olovskog samostana, Ilok proglašen samostanom. Tek nakon 1714. godine on nosi naziv „iločki samostan sv. Ivana Kapistrana“. Franjevci iz samostana sv. Nikole u Visokom s nekolicinom stanovnika odselili su se 1688. u župu u Staru Gradišku ponajviše zbog ratnih nedaća, velikih zaduženja i požara koji im je progutao sve gospodarske zgrade. U Gradiški su pak visočki franjevci ustanovili rezidenciju koja je 1705. godine postala samostan. Franjevci su pred Božić 1690. godine napustili i samostan Soli te su s vojvodom Petrašem, kapetanom Duscocijem i oko 3 000 katolika prešli Savu. Prvo su došli do Cerne blizu Županje, a nakon toga su otišli u Šarengrad. Tamo je 1696. godine proglašen samostan koji je od 1706. godine nosio naslov tuzlanskog samostana (Zirdum, 2000: 129-137).

Upravo je to preseljenje i uspostavljanje nove granice između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva početkom 18. stoljeća dovelo i do diobe te franjevačke provincije 1735. godine. Katolici su od tada živjeli u različitim uvjetima, a oni u Slavoniji s ostalim stanovništvom bili su višestruko važni i potrebni Habsburzima zbog uključivanja u čuvanje i utvrđivanje nove granice. Teško je reći točan broj preseljenih jer treba uzeti u obzir da su ratni pohodi trajali dugo, a često je vladala glad i zarazne bolesti prorijeđivši tako cjelokupno stanovništvo (Zirdum, 2000: 138-139).

Slučaj sarajevskih katolika

Zanimljiv opis o bosanskom preseljenju na područje Slavonije zabilježio je Robert Skenderović u radu „Zapisi o doseljenim sarajevskim katolicima u najstarijoj brodskoj matici (1701.-1735.)“. U svemu tome zanimljiv je slučaj Broda na Savi koji su za razliku od ostalih slavonskih gradova naseljavali isključivo Hrvati katolici. Od najbrojnijih bili su pak katolici iz Sarajeva što je uočio i sam R. Skenderović proučavajući gore navedenu maticu. Matica tako sadržava 60 upisa krštenja gdje su krštenicima roditelji ili kumovi bili porijeklom iz Sarajeva pa tako taj dokument postaje jedan od najvažnijih izvora za proučavanje strukture brodskog stanovništva početkom 17. stoljeća. Od 1701. do 1715. godine taj broj iznosio je 49, dok je od 1716. do 1735. godine on mnogo manji (11). Što se tiče broja krštene djece kojima je barem jedan roditelj bio iz Sarajeva za period od 1701. do 1715. godine on iznosi 29, dok za period od 1716. do 1735. godine iznosi sedam. R. Skenderović nadalje naglašava kako su se zapisi o sarajevskim katolicima javljali redovito od 1701. do 1712. godine, dok su kasnije postali sve rjeđi. Nakon 1725. godine oni se više ne spominju te kaže kako sve ukazuje na to da se većina Sarajlija doselila tijekom ili neposredno nakon Bečkog rata. Što se tiče okolnosti njihova dolaska u Brod stoji kako su još 1691. godine brojne katoličke župe u Bosni bile opustošene pa su tako i sarajevski katolici proživljavali teške trenutke. Još te godine stoji kako su

Tlocrt brodske utvrde. Prva polovica 18. stoljeća.

boravili u gradu, a poslije toga nema nikakvih vijesti. R. Skenderović ovdje donosi riječi kroničara fra Bone Benića gdje stoji: „Tada su s princom otišli mnogi Latini iz Bosne, a osobito Sarajlije i među njima gospoda Brnjakovići. Otišlo je i Vlaha šizmatika dosta, ali nakon sklopljenog mira opet su se mnogi natrag povratili. – I ovi porob sarajevski bi miseca oktobra na 19. godine 1697.“ (Skenderović, 2010: 144-145).

Zanimljivo je da je pohod na Bosnu inicirao tadašnji zapovjednik Vojne krajine u Brodu, pukovnik Johann Ferdinand Kyba barun von Kinsfeld. Kako je Bosna bila slabo branjena, vojska Eugena Savojskog lako je došla do Sarajeva koje je opljačkala i zapalila što je bio i tadašnji krajnji vojni cilj. Tada je počeo s povlačenjem, a pretpostavlja se da je s njime krenulo do čak 40 000 katolika i pravoslavaca. Skenderović tako postavlja pitanje koliko je sarajevskih katolika napustilo grad, ako se zna da je 1672. godine bilo 100 katoličkih domaćinstava, a u vrijeme rata najviše 1 000. Nadalje postavlja pitanje gdje su se mogli i naseliti. Iako neki izvori govore da su manje skupine bosanskih doseljenika nastanile područje slavonsko-podunavskog prostora, zapisi o Sarajlijama jako su šturi. Autor zato ističe kako komorski popisi iz 1698. i 1702. godine te najstarije slavonske matične knjige mogu pomoći oko sudbine sarajevskih katolika kao što je u ovome slučaju brodska matica. Kako su mnogi katolički stanovnici bosanskih gradova bili ugledni trgovci i obrtnici može se pretpostaviti da su se namjeravali odseliti u jedan od slavonskih gradova s većom gospodarskom važnosti. Zanimljivo je tako da osječka matica otkriva kako se nad zarobljenim Osmanlijama, a posebice ženama i djecom obavljalo krštenje, a sam grad bio je sabirni centar za muslimanske zarobljenike. R. Skenderović ističe kako u njemu nije bilo Sarajlija te kako su oni nastanili isključivo Brod na Savi te Požegu. Da su Požegu nastanili sarajevski katolici dokazuje i izvješće komorske komisije iz 1702. godine gdje stoji da pored popisanih domaćih građana živi i „mnogo većinom iz Sarajeva iz Bosne“ doseljenih udovica. Tako se od 1700. do 1708. godine od Sarajlija spominju ova imena: „Toma Sarailia“, „Lucas a Saraevo“, „Marinus de Saraevo“, „Georgius de Saraevo“. Istina, ovdje se radilo o manjem broju nego što je to bio slučaj s Brodom na Savi. Tamo je za usporedbu, od početnog broja Sarajlija koji su zatečeni u Sarajevu, preseljeno njih čak 20% (Skenderović, 2010: 146-148).

Od najpoznatijih Sarajlija prema brodskoj matici spominje se Stjepan Obradović („Dominus Stephanus Obradovich ex Verbosonio“). Kako je tituliran, pretpostavlja se da se radilo o pripadniku starog bosanskog plemstva ili je pak u novom gradu obnašao neku važnu funkciju. On se spominje 1711. godine kao „Stephanus Obradovich ex Brod“, što ukazuje na to da je poput drugih doseljenika prihvatio novo mjesto stanovanja. Tatitula kasnije se pojavljuje u još dvama slučajevima (Mihael Lučić i Ana Petrović) gdje se također pretpostavlja da se radilo o uglednijim brodskim stanovnicima. Kao važna činjenica spominje se i mreža kumstava prema kojoj su djeci Sarajlija kumovali neki brodski uglednici. Tako se ističe slučaj obitelji Đure i Katarine Patak te njihove šestero djece kojima su kumovi bili brodski kapetani među ostalima

Joannes Fridericus Tainau te njegova žena Klara Pinotić. Od ostalih poznatih Sarajlija R. Skenderović ističe i Antuna Spahiju i ženu Uršulu. I on je tituliran kao „Dominus“ što će reći da je isto tako pripadao gradskoj eliti. Zanimljivo je kod njega da je 1702. godine zapisan kao Brođanin, dok je u onim kasnijim zapisima upisan kao Sarajlija. Uz gore navedene spominje se i Marijan Tomić Tepu sa ženom Marijom, a zanimljiva je i njihova kumska povezanost. Svi ti primjeri ukazuju, kako kaže autor rada, na to da su neke od sarajevskih obitelji u prvim godinama 18. stoljeća postale dio nove brodske elite povezujući sve to uz gore navedena tituliranja i veze kumstava s brodskim uglednicima. Ističe se kako su se Sarajlije ženili i sa ženama iz drugih slavonskih mjesta što upućuje na to da se nisu zatvorili u okvire svoje zajednice. R. Skenderović na koncu daje i popise franjevac koji su isto tako došli iz Bosne i naselili slavonske prostore, a djelovali su u Brodu na Savi. Tako su podrijetlom iz Sarajeva bili: fra Gabrijel Martinović, fra Salvator iz Vrhbosne, fra Petar iz Sarajeva, fra Antun Oblačić, fra Bartol Petrović te fra Petar iz Sarajeva. Pri krštenjima djece Sarajlija tako se često spominju njihovi stari sugrađani franjevci, a to potvrđuje i primjer već navedene obitelji Patak čiju je djecu 1707. i 1709. godine krstio fra Salvator „a Saraglio“ (Skenderović, 2010: 149-153).

Vrbanjska i bošnjačka predaja

Zanimljivu predaju o preseljenju iz Bosne i naseljavanju tadašnje slavonske i srijemske Posavine odnosno mjesta Vrbanje donosi Ivan Ćosić – Bukvin u knjizi „Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808.“. Tako daje zapisanu predaju o dolasku nekoliko vrbanjskih obitelji. Prva se odnosi na Nikoljačić – Bukvine gdje stoji: (...)„Naš pradjed, poslije bitke s turskim vojnicima, preplivao je Savu kod Rajeva Sela, koja je još onda bila mala naseobina, živio je tamo par godina, a onda je prešao u Vrbanju, koja je u to vrijeme imala 16 drvenih kuća. Jedna je bila vlasništvo udovice Janković, kod koje se zaposlio i kasnije ju i oženio. Pošto je bio musliman(?), prešao je tim povodom na katoličku vjeru. Sve je ovo po pričanju naših starih, a najviše po pričanju našeg dide Mije, po čijem računanju se to zbilo oko 350 godina ranije od danas, 1956.“. Nadalje donosi još jedan zapis upravitelja buduće vrbanjske štedionice P. Nikoljačića koji 1912. godine piše: „Begovi se na noge glavni vođa bio je Husein Beg – no bili su pobijedeni od caricama i jedna takva četa natjerana u Savu. Vođa te čete skočio je zajedno sa konjem u Savu a kad je konj smalaksao nanela je voda jednu kladu i on pusti konja uhvatio se za kladu i tako kod Rajeva Sela preplivao na našu stranu. Došao je u Vrbanju nije nikom htio kazati svoje ime, bojao se progona od puka, poslije stupio kod

neke udovice u kući Janković u službu, poslije se pokrstio na krstu dobio ime Nikola a po tom i prezime jer svoje nije htio kazati – Nikoljačić.“. U knjizi se još donosi predaja o dolasku obitelji Lovrenović (rod je prije pisanja knjige već izumro) koju je ispričala Manda Purić, a stoji: „Bižec isprid progonitelja Turaka, Lovrenović su prišli Savu na kompi. Ženu i dicu ostavili su na slavonskoj strani, a muškarci nanovo priđu u Bosnu i postave Turcima zasidu. Nakon bitke priživili se privezu priko vode na slavonsku stranu, tu zapale kompu. Kada su došli u Vrbanju bili su jedni od zadnji starosidilaca (Šokaca) koji su naselili Vrbanju.“ (Ćosić – Bukvin, 2003: 23-24).

O rodnom mjestu potpisnika ovog rada, a susjednom spomenutoj Vrbanji pisao je pak hrvatski povjesničar, književnik i političar Rudolf Horvat. Tako je u tiskanoj jednolisnoj brošuri o mjestu Bošnjaci i njegovim naseljenicima napisao sljedeće: „Kako im kazuje i samo ime, žitelji toga lijepoga i velikoga hrvatskoga sela u Srijemu dodjoše iz Bosne; vjerojatno se to zbilo koncem 17. vijeka, kada se Slavonija oslobodila turskoga gospodstva, a Bosna je još ostala u turskoj vlasti. Pučka predaja kaže, da su ovi bosanski doseljenici najprije bili premješteni u Grabovo kod Sotina. Odanle se jedan dio zaputio preko Dunava u Bačku, te naseliše Plavnu i Vojsku (Vajsku, op. A. L.) gdje još i sada stanuju `Šokci`. Drugi se pak dio vratio na jug do Save, da odavle barem vidi staru svoju domaju Bosnu. Ovi se u prvi čas nastaniše tik Save, gdje su t. zv. `Selišta`. Poplava rijeke Save prisilila ih kasnije, da se presele u samo selo Bošnjaci.“ (Selo Bošnjaci u 18. vijeku). O Bošnjacima je o tom razdoblju pisano i u spomenutoj knjizi Mirka Markovića. Tako on bilježi: „Prilikom protuturskih ratova, od 1687. do 1697., Bošnjaci su dosta stradali, a njegovo stanovništvo moralo je u više navrata bježati u okolne šume. Pojedine bošnjačke porodice bježale su daleko na sjever sve do Vukovara. Nakon Karlovačkoga mira, izbjegli stanovnici vratili su se u svoje selo. Početkom 18. stoljeća Bošnjaci su postali graničarsko selo. Tada je uprava Krajine provela reorganizaciju Bošnjaka i otad su oni dobili oblik „ušorenoga“ sela.“ (Marković, 2002: 151).

Smatram da je vrijedno spomenuti kako su i moji preci bili oni koji su sudjelovali u povijesnom preseljenju iz Bosne u Slavoniju koncem 17. odnosno početkom 18. stoljeća. Tako je u mojoj obitelji još uvijek sačuvana predaja kako je naš rod Lešića po oslobođenju Slavonije od Osmanlija prešao iz Travnika u Bošnjake (Lešić, 2010: 134). U bošnjačkoj matici krštenih prezime Lešić prvi put se spominje 1717. godine i ono je kako u 18. stoljeću, a tako i danas najbrojnije bošnjačko prezime (Krstenik 1717 – 1790 Par Matriculo Baptizatorum Parochia Bosnjc ab Anno 1717 insque Annum 1790. xclusive.) Na koncu držim zanimljivim ispričati i jedan susret koji se zbilo početkom mojeg fakultetskog obrazovanja s jednim kolegom iz Novog

Travnika. Upitavši me za ime i prezime i rekavši mi da se prezivam Lešić čudilo ga je to kako me prije nije vidio u samom Novom Travniku. Naime, to prezime još je i danas učestalo u tom gradu, a sve to upućuje na činjenicu kako pri samom preseljenju nisu uvijek sudjelovale čitave porodice već su jedne, poput ovog roda ostale u svojim domovima, a druge, svoj budućni smještaj tražile u oslobođenoj Slavoniji.

Zaključak

Prijelaz iz 17. u 18. stoljeće za Slavoniju je jedno od najvažnijih razdoblja u njezinoj povijesti. U razdoblju od nekoliko desetljeća došlo je do nezapamćenih promjena u sastavu njezina stanovništva. Po okupaciji, Slavoniju su uz starosjedilačko katoličko stanovništvo naselili brojni muslimani, a kasnije i pravoslavni Vlasi. Kao važna prekretnica u strukturnoj promjeni stanovništva Bečki je rat, a samim time i ratna djelovanja koji su u prvom redu raselila veliki broj muslimana. Slavonija tada bilježi katastrofalan pad stanovništva. Velike promjene događaju se po povratku carske vojske nakon upada u Bosnu kada dolazi do preseljavanja iznimno velikog broja kršćanskog stanovništva.

Upravo ta kretanja stvorila su sliku današnje Slavonije, a navedeni se naseljenici i danas mogu prepoznati među starosjedilačkim stanovništvom – slavonskim i srijemskim Šokcima. Još se uvijek u ponekim obiteljima čuva predaja o ovom naseljavanju, a tek poneka šokačka prezimena koja se i danas pojavljuju u Bosni postaju živi dokaz povezanosti i zajedničke prošlosti jednog naroda koja je uvođenjem granice između dva velika carstva zauvijek nestala.

Summary

Antun Lešić, Population of Slavonija in the late 17th and early 18th century

The paper discusses the changes in population composition of Slavonija in the late 17th and early 18th century. After liberation from Ottoman rule in 1691., Slavonija loses most of its population, and Eugene of Savoy's military campaign in Bosnia is considered as a key milestone in Slavonija's structural modification. During his retreat towards Slavonija, tens of thousands of Christians were moved from Bosnia to Slavonija. Particularly noteworthy is the relocation of Sarajevo Catholics to Požega and Brod na Savi, and some data about settlement of Bošnjaci and Vrbanje in the Posavina region exist as well.

Izvori i literatura

1. Ćosić - Bukvin, Ivica, 2003. *Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808.*, Vlastita naklada, Vrbanja.
2. *Historija naroda Jugoslavije*, 1959., sv. 4, Školska knjiga, Zagreb.
3. *Krstenik 1717 – 1790 Par Matriculo Baptizatorum Parochia Bosnjc ab Anno 1717 insque Annum 1790. xclusive.*, Rimokatolički župni arhiv Bošnjaci.
4. Lešić, Antun, 2010. *Bošnjačka loza Lešić - Đurakovi*, u: *Putujući Slavonijom*, br. 28, Privlačica Vinkovci, Vinkovci, str. 134-137.
5. Marković, Mirko, 2002. *Slavonija: Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Golden marketing, Zagreb.
6. Mažuran, Ive, 1989. *Izvjestaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*, Sveučilište u Osijeku – Historijski arhiv u Osijeku, Osijek.
7. Mažuran, Ive, 1988. *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Osijek.
8. Moaćanin, Nenad, 2001. *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod.
9. Moaćanin, Nenad, 1999. *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791.*, Matica hrvatska, Zagreb.
10. Rem, Vladimir, 1993. *Tko su Šokci?*, Privlačica Vinkovci, Vinkovci.
11. *Selo Bošnjaci u 18. vijeku.*, Autorov arhiv.
12. Skenderović, Robert, 2010. *Zapisi o doseljenim sarajevskim katolicima u najstarijoj brodskoj matici (1701.-1735.)*, u: *Scrinia Slavonica*, br. 10, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod, str. 143-160.
13. Šišić, Ferdo, 2004. *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600.-1918.*, Marjan tisak, Split.
14. Tkalac, Krunoslav, 1971. *Porijeklo i kretanje Šokaca iz Bosne prema sjeveru preko Save i Dunava*, u: *Županjski zbornik*, br. 3, Matica hrvatska, Županja, str. 75-80.
15. Zirdum, Andrija, 2000. *Dioba franjevačke provincije Bosne Srebrene 1735. godine*, u: *Bosna franciscana*, br. 12, Franjevačka teologija Sarajevo, Sarajevo, str. 129-151.